

Kształtowanie świadomości językowej uczniów

warsztaty dla nauczycieli języka polskiego

(4 godz. dydaktyczne)

Autor materiałów: dr Stefania Jagło

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Cele zajęć

Po zajęciach uczestnik powinien się wykazać:

Znajomością

- miejsca nauki o języku w podstawie programowej,
- polonistycznych koncepcji kształcenia językowego,
- strategii dydaktycznych i polonistycznych metod nauczania.

Rozumieniem

- istoty i celów wychowania językowego,
- relacji między wiedzą o przedmiocie a procesem nauczania języka polskiego,
- wpływu wcześniejszych doświadczeń na refleksyjną postawę nauczyciela wobec własnej pracy,

Umiejętnością

- kształtowania wrażliwości i świadomości językowej u swoich uczniów,
- planowania ćwiczeń rozwijających kompetencje językową, komunikacyjną i tekstową.

Język organizuje nasze myślenie (...) wymaga nieustannej pracy i dbałości.

W. Doroszewski, *Język, myślenie, działanie. Rozważania Językoznawcy*,
Warszawa 1982, s. 414.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Miejsce kształcenia językowego w podstawie programowej

- *Obowiązuje zasada: podstawę programową języka polskiego trzeba czytać w całości, dla wszystkich etapów edukacyjnych, ze świadomością osiągnięć ucznia z poprzednich etapów i wymagań, jakie będą stawiane na etapach wyższych.*

Podstawa programowa z komentarzami. T.2.

Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, s.73.

Miejsce kształcenia językowego w podstawie programowej

Szkoła podstawowa, gimnazjum, liceum

Wymagania ogólne

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji.
- III. Tworzenie wypowiedzi.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Uczeń kończący I etap edukacyjny

Wymagania szczegółowe

m.in.

Czyta i rozumie teksty, **zna** formy użytkowe, **tworzy** krótkie opowiadanie i opis, list prywatny, życzenia, zaproszenie, **dostosowuje formy komunikowania się** do sytuacji społecznej, **formułuje pytania, prezentuje własne zdanie, poprawnie artykułuje głoski, akcentuje wyrazy, stosuje właściwą intonację** w zdaniu oznajmującym, pytającym, rozkazującym.

Uczeń kończący II etap edukacyjny

- Wymagania szczegółowe – z I etapu oraz m.in.
sprawnie czyta, identyfikuje nadawcę i odbiorcę wypowiedzi, identyfikuje wypowiedź zgodnie z jej funkcją, rozpoznaje formy gatunkowe wypowiedzi, **rozpoznaje** podstawowe funkcje składniowe wyrazów użytych w wypowiedziach, **rozpoznaje w tekście rodzaje zdań i rozumie ich funkcje**, rozpoznaje podstawowe części mowy, ich kategorie gramatyczne i rozumie ich funkcje w wypowiedzi, **tworzy spójne teksty** na tematy poruszane na zajęciach, **formułuje pytania do tekstu.**

II etap edukacyjny – zadania nauczyciela

- Motywowanie ucznia do aktywnego poznawania rzeczywistości, uczenia się i komunikowania, w tym także do samokształcenia i samodzielnego docierania do informacji
- Wyposażenie ucznia w intelektualne narzędzia, a więc w umiejętności poprawnego mówienia, słuchania, czytania, pisania, rozumowania, odbioru tekstów kultury w tym rozwijanie słownictwa z różnych kręgów tematycznych;

Podstawa programowa z komentarzami. Tom2. Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, s. 34.

Uczeń kończący III etap edukacyjny

- Wymagania szczegółowe – z I i II etapu oraz m.in.
- **Rozpoznaje** wypowiedzi o charakterze emocjonalnym i perswazyjnym, **rozdźnia** gatunki publicystyczne, **rozumie** pojęcie stylu, **rozpoznaje** styl potoczny, urzędowy, artystyczny i naukowy, **dostosowuje odmianę i styl języka** do gatunku, w którym się wypowiada, **dostrzega** zróżnicowanie słownictwa – **rozumie funkcję** wyrazów użytych w tekście, **dostrzega** negatywne konsekwencje stosowania wulgaryzmów, **rozpoznaje** w zdaniach i równoważnikach zdań różne funkcje składniowe wyrazów, **rozdźnia rodzaje zdań złożonych i rozumie ich funkcje** w wypowiedzi, **stosuje różne rodzaje zdań** we własnych tekstach, **rozpoznaje tryby i strony czasownika oraz imiesłowy** – **wyjaśnia ich funkcję** w tekście, **tworzy spójne wypowiedzi ustne** (monologowe i dialogowe) oraz **pisemne, przestrzega zasad etyki mowy** w różnych sytuacjach komunikacyjnych, **stosuje poprawne formy gramatyczne wyrazów**.

III etap edukacyjny – zadania nauczyciela

- Wspomaganie rozwoju umiejętności sprawnego posługiwania się językiem polskim (świadomego używania środków językowych dostosowanych do sytuacji i celu wypowiedzi, opisywania świata, oceniania postaw i zachowań ludzkich, precyzyjnego formułowania myśli, operowania bogatym słownictwem, skutecznego i nacechowanego szacunkiem do adresata komunikowania się);

Podstawa programowa z komentarzami. Tom 2. Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, s. 41.

III etap edukacyjny – zadania nauczyciela

- Budzenie motywacji do poznawania języka i dbałości o kulturę języka (kształcenie refleksyjnej postawy wobec języka, stwarzanie sytuacji, które sprzyjają odkrywaniu norm językowych, rozpoznaniu pozytywnych skutków stosowania tych norm w wypowiedzi i negatywnych konsekwencji ich łamania, kształcenie nawyku poprawiania własnych wypowiedzi);

Podstawa programowa z komentarzami. Tom 2. Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, s. 41.

III etap edukacyjny – zadania nauczyciela

- Kształcenie umiejętności posługiwania się różnymi gatunkami wypowiedzi ustnej i pisemnej, które będą uczniowi potrzebne w dalszej edukacji, a także w dorosłym życiu;

Podstawa programowa z komentarzami. Tom2.
Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, s. 41.

Uczeń kończący IV etap edukacyjny

- Wymagania szczegółowe – z I, II i III etapu oraz m.in.
Rozpoznaje specyfikę tekstów publicystycznych, **wskazuje** charakterystyczne cechy stylu danego tekstu, **rozpoznaje** zastosowane w nim **środki językowe i ich funkcje** w tekście, **zna** **pojęcie aktu komunikacji językowej**, **rozpoznaje i nazywa** funkcje tekstu, **rozdźnia** pojęcia błędu językowego i zamierzonej innowacji, **dostrzega** **związek języka z wartościami**, **tworzy** dłuższy tekst pisany lub mówiony, **przygotowuje i publicznie wygłasza** własną wypowiedź.

IV etap edukacyjny - zadania nauczyciela

Poziom podstawowy:

- **Pogłębianie** świadomości językowej i komunikacyjnej ucznia;
- **Rozwijanie** jego sprawności wypowiedzania się w złożonych formach;

Poziom rozszerzony:

- **Doskonalenie** umiejętności ucznia w tworzeniu złożonych wypowiedzi ustnych i pisemnych.

Podstawa programowa z komentarzami. Tom 2. Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, s. 53.

Miejsce nauki o języku (nauki języka?) w podstawie programowej

- Wyróżniona pozycja języka polskiego w szkole;
- Integralne traktowanie w dydaktyce spraw języka, literatury, kultury i komunikacji;
- Równowaga między wiedzą o języku a umiejętnościami językowo-komunikacyjnymi;
- Funkcjonalne podejście do gramatyki;
- Tekstocentryzm;
- Dowartościowanie potrzeby systematycznego rozwijania słownictwa ucznia.

Podstawa programowa z komentarzami. Tom 2. Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, s.60-62.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Intencją autorów podstawy programowej jest, aby przekazywana w toku procesu dydaktycznego wiedza językoznawcza była sfunkcjonalizowana (...) Nie należy oddzielać nauczania gramatyki od ćwiczenia sprawności komunikacyjnych, a zwłaszcza od odbioru dzieł literackich. Podstawa programowa z komentarzami. Tom 2. Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, s. 74.

Zatem:

Podczas lekcji, której celem jest kształcenie językowe, uczeń powinien występować i w roli nadawcy, i w roli odbiorcy wypowiedzi usytuowanym w różnych sytuacjach komunikacyjnych.

Schemat komunikowania

- Kto mówi, co, jakim środkiem, do kogo i z jakim skutkiem? (1948)

H. Lasswell

Sprawne posługiwanie się językiem warunkuje skuteczne komunikowanie oraz możliwość porozumienia. Komunikacja zawsze wymaga reakcji, a antycypowana reakcja odbiorcy wpływa na formę i treść komunikatu.

Jak ćwiczyć kompetencję komunikacyjną?

- W każdym komunikacie przeanalizować: kto mówi (pisze), co, o czym, po co, jakim środkiem (gatunkiem mowy), do kogo i z jakim skutkiem, w jakiej sytuacji? → styl stosowny/niestosowny
- Sytuować ucznia w roli nadawcy, odbiorcy, obserwatora, analizatora cech danej wypowiedzi.

Jak ćwiczyć kompetencję komunikacyjną?

- Do ćwiczeń wykorzystywać różnorodne, interesujące dla dzieci i młodych ludzi teksty pełniące różne funkcje, reprezentujące różne gatunki i style, a także własne teksty uczniów.
- Uczyć gramatyki łącznie z ćwiczeniem sprawności komunikacyjnej i językowej.
- Zwracać uwagę na związki łączące język i wartości (etyczny wymiar porozumiewania się; etyka słowa, etykieta językowa, próby manipulacji).

Ćwiczenie 1: Uczeń w roli nadawcy

- Proszę przeprowadzić analizę pracy ucznia VI klasy szkoły podstawowej, wykorzystując strategię zadawania pytań do tekstu.
- Jakie kompetencje posiada nadawca?
- Jakie ćwiczenia z uczniami można wykonać w oparciu o ten tekst?

- *Wyjątkowym miejscem jest dla mnie szkoła, ponieważ niby dzieci (w tym ja) nie lubią chodzić do szkoły. A jednak jak widzę dzieci bawiące się na korytarzach to nie wyglądają na niezadowolone. Przeciwnie grają, powtarzają sobie co było na poprzedniej lekcji, oraz uczą się, to wtedy wyglądają na rozbawione.*
- *A szczególnie jak wychodzą ze szkoły trochę mniej są zadowoleni. Więc mogę powiedzieć tylko jedno: szkoła to wyjątkowe miejsce.*

Ćwiczenie 2:

Uczeń w roli nadawcy

- Proszę ocenić kompetencję komunikacyjną nadawcy (ucznia kl. VI SP) poniższego przekazu.
- Jakie ćwiczenia można zaproponować uczniom w związku z tym tekstem?

- „Jedyne pod słońcem” to wymarzone miejsce, gdzie **panuje spokój, jest ciepło i miło** i które uczeń tak sobie wyobraża:
- *Chciałbym, aby było dużo miejsca do grania w piłkę nożną, koszykówkę i siatkówkę. Chciałbym też, aby został tam wybudowany plac dla skuterów, stadion rajdowy dla rajdowców. Chcę, żeby było dużo sklepów z odzieżą, dużo firm, produkowałyby najlepsze i najszybsze samochody na świecie. Mogłoby być dużo sal imprezowych, na które zapraszałbym moich najlepszych kumpli i moich najlepsze kumpele. Najważniejszy jest dla mnie dom i rodzina. Mógłbym mieć niewielki domek, nie chciałbym mieć ogromnej willei z dużym basenem i służącymi.*
- *Mam nadzieję, że tak będzie, i napewno będę myślał cały czas o tym wymarzonej miejscu.*

Ćwiczenie 3: Formuły finalne

- Proszę przeanalizować fragmenty prac i zaproponować ćwiczenia kształtujące świadomość językową dla uczniów szkoły podstawowej i gimnazjum.

Polecenie dla ucznia brzmiało:

- *Jedyne pod słońcem!* Napisz o miejscu, które jest dla ciebie wyjątkowe. Wyjaśnij, dlaczego.

Formuły finalne

- *Jest to tylko kilka rzeczy, które mnie tam przyciągają. Po przeczytaniu tego tekstu, może tobie się też spodoba i będziesz tam wypoczywał. Byłoby mi bardzo miło.*
- *Najczęściej zdobywamy szczyty idąc pieszo. W górach jest inny klimat, inna przyroda, tam jest wszystko nadzwyczajne (...) Zachęcam osoby, które tam nie były, żeby tam pojechały, ponieważ tego nieda się opisać, trzeba poprostu zobaczyć samemu.*
- *Polecam wam, byście tam pojechali.*

(Uczniowie kl. VI)

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Formuły finalne

- *Uważam, że udało mi się wyrazić swoją opinię na ten temat, lecz każdy człowiek powinien mieć własną opinię.*

(Przykład z wypracowania ucznia kl. III gimnazjum)

Sprawozdanie z wycieczki klasowej – rozwijanie kompetencji tekstowej

- Kompetencja tekstowa, wg J. Kowalikowej, powinna posiadać trzy wymiary:
odbiorczy, nadawczy i twórczy.

Sprawozdanie z wycieczki klasowej – rozwijanie kompetencji tekstowej

- Wykorzystanie zdania wyjściowego do napisania wstępu, np. Wycieczka nam się udała.../ Wycieczka niezbyt się udała... (Kowalikowa 2014: 36)
- Ranga akapitu/ustępu w działaniach analitycznych, interpretacyjnych oraz pisarskich ucznia.
- Ćwiczenia w dokonywaniu autokorekty.
- Szukanie związków i relacji zachodzących pomiędzy kolejnymi informacjami – rola operatorów spójności, ich wpływ na walory komunikacyjne tekstu.

Kompetencja tekstowa w wymiarze nadawczym

- Gromadzenie słownictwa tematycznego, budowanie szeregów synonimicznych, wyszukiwanie związków frazeologicznych zawierających podane wyrazy.
- Planowanie i pisanie sprawozdania.

Kompetencja tekstowa w wymiarze odbiorczym

- Analiza przykładowych sprawozdań, zwrócenie uwagi na wykorzystanie zgromadzonych środków językowych oraz twórcze podejście do zadania – „przypatrywanie się językowemu utkaniu utworu” (Kowalikowa 2014: 41)

Kompetencja tekstowa w wymiarze odbiorczym i nadawczym

- *Wszyscy biegali, skakali i niemal fruwali wokół autobusu o podwyższonym standardzie (według zapewnień dyrektorki), a nauczyciel, choć usilnie prosił, nie umiał zapanować nad entuzjazmem dwudziestoosobowej grupy zapaleńców, którzy zgłosili chęć wyjazdu w Pieniny.*

Na podstawie: E. Bylica, *Mp3 i psy*, Wrocław 2007.

Kompetencja tekstowa w wymiarze odbiorczym i nadawczym

- Proszę porównać tekst literacki z przykładowym wstępem i odpowiedzieć na pytania:
- Kto mówi (pisze), co, o czym, po co, jakim środkiem (gatunkiem mowy), do kogo i z jakim skutkiem, w jakiej sytuacji?
- Z jakich zdań zbudowane są porównywane teksty? (do zdania złożonego można wykonać wykres) Jaki efekt to przynosi? Jaką rolę pełni wtrącenie w nawiasie?

O roli czasownika

- Między zaleceniem rozwijania zasobu leksykalnego (...) a pracą z tekstem, na tekście i dla tekstu bardzo brakuje ogniwa pośredniego, tj. nauczania składni. (Kowalikowa 2014: 21).

Karta pracy nr 5:

- O związkach wyrazów i ich odmianie.
- O funkcjach wyrazów w zdaniu.

O sztuce autokorekty

- „Praca nie na temat, niestety zorientowałem się dopiero po jej przeczytaniu.”

(cytat pochodzi z rozprawki z próbnego egzaminu gimnazjalnego w 2013 r.)

Autokorekta a konotacje składniowe

- „właśnie wtedy ~~zaczyna być~~ zaczynają rosnać liście, ~~zaczyna~~ robi się zielono
- *Moje miejsce pod słońcem jest ~~ładne~~^{polana}, latem zielone, wiosną kwitną tam kwiaty...*
- „niedzielę, gdy tylko jest piękna pogoda zachęcam ~~wszystkich~~^{całą rodzinę}, aby zgodzili się pójść chociaż na chwilę do lasu.”

(Uczniowie kl. VI)

I brak autokorekty

- „On bardzo dużo zwiedził. Nawet zwiedzał z rodzicami i z przyjaciółmi. Z kolegą przejechał całą Polskę.”
- „Natknęłam się na książkę o dziewczynce, która chciała odwiedzić swoją ciocię, która mieszkała na skraju lasu, lecz po drodze spotkała lwa, który chciał ją pożreć.”

(Uczniowie kl. III gimnazjum)

Od świadomości językowej nauczyciela do świadomości językowej ucznia

- Jeżeli początkujący nauczyciel w zbyt dużym stopniu polega na swoich wcześniejszych doświadczeniach, może mieć utrudnioną drogę do osiągnięcia refleksyjnej i analitycznej postawy wobec własnej pracy.

Richard Arends

- A nauczyciel doświadczony?
- Czym jest wewnętrzna teoria nauczania? W czym pomaga, w czym przeszkadza?

Od świadomości językowej nauczyciela do świadomości językowej ucznia

- Najpierw osiągnięcie dystansu wobec własnego języka – jak ja, polonista, mówię? – jest warunkiem koniecznym do podjęcia odpowiedzialnej gry językowej z uczniami (...) Bez samowiedzy, wciąż sprawdzanej i wzmacnianej na drodze autokontroli, także obecnej i aktywnej w kontakcie z dziećmi, nie można udźwignąć ciężaru pracy nad rozwojem językowym uczniów. (B. Dyduch i in., *To lubię! Kl. 4, Książka nauczyciela*, Kraków 1997, s. 15)

Literatura

- M. Bugajski, *Język w komunikowaniu*, Warszawa 2007.
- R. Grzegorzczak, *Wykłady z polskiej składni*, Warszawa 2011.
- H. Jadacka, *Kultura języka polskiego*, Warszawa 2008.
- *Szkolna polonistyka zanurzona w języku*, pod red. A. Janus-Sitarz, E. Nowak, Kraków 2014.
- Seria wydawnicza „Język a Edukacja”: *Kształcenie językowe*, pod red. J. Nocoń, B. Skowronka, Opole 2012; *Tekst edukacyjny*, pod red. J. Nocoń, A. Tabisz, Opole 2013; *Świadomość językowa*, pod red. J. Nocoń, A. Tabisz, Opole 2014.
- *Uczeń w świecie języka i tekstów*, pod red. J. Nocoń, E. Łuckiej-Zajac, Opole 2010.

Fragmenty cytowanych prac uczniów pochodzą z artykułów:

- S. Jagło, *O języku opolskich szóstoklasistów AD 2008 w świetle wyników sprawdzianu ogólnopolskiego* [w:] *Uczeń w świecie języka i tekstów*, pod red. J. Nocoń, E. Łuckiej-Zajac, Opole 2010; *O związku testów egzaminacyjnych z jakością prac pisemnych gimnazjalistów*, „Modelowe Nauczanie” 2013, nr 2.

DZIĘKUJĘ ZA UWAGĘ.

Projekt współfinansowany z Unii Europejskiej w ramach
Europejskiego Funduszu Społecznego

